

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2020, 3(5): 362-382.

DOI:10.26677/TR1010.2020.422

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Ulusal Egemenlik Kavramının Geleceğine İlişkin Bir Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Ergin ULUSOY, Kayseri Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kayseri, e-posta: erginulusoy@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0145-7729>

Öz

İnsan uzlaşma ve düzen ihtiyacının bir gereği olarak toplumsallaşmıştır. Devlet ise uzlaşma ve düzeni üstün bir güç olarak garanti altına alan aygıt olarak belirmiştir. Devlet bu nedenle sözleşmecî teoriler çerçevesinde ele alındığında zorunlu olarak usaldır. Böylece insan, toplumsallaşma süreci içerisinde yöneten-yöneten ilişkilerince içersenmiştir. Devlet yetkinin kendisinde temerküz ettiği bir yapıdır. Bu haliyle hak etme isteği duyan her kişi ya da kesimin de ele geçirmeye çalıştığı bir şey olmuştur. Devletin bu yönetme yetkisini nereye dayandığı, nasıl meşrulaştırdığı egemenliğin gücünü ve sürdürülebilirliğini belirlemektedir. Ulusal egemenlik bu noktada ulusla kurduğu ilişki üzerinden anlamlandırılmaktadır. Ulusal egemenlik bu noktada ulusla kurduğu ilişki üzerinden anlamlandırılmaktadır. Egemenlik günümüzde anlayışı altyapıyla etkileşimi dolayısıyla bir dizi değişiklik geçirmekte ve insan hakları ve özgürlükleri temelinde dönüşmektedir. Ulus devleti var eden koşullar değişmekte küresel konsensüsler oluşmakta, iktisadi unsurlar dünya toplumlarını aynılaştırmaktadır. Bu durum, üzerinde uzlaşılacak hukuki ve ahlaki çerçevenin insan hakları olarak belirginleşmesine yol açmaktadır. Yazı bu çerçevede ulusal egemenliğin geleceğine değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, Ulus, Devlet, Küreselleşme, Ulus-Aşırılışma, İnsan Hakları.

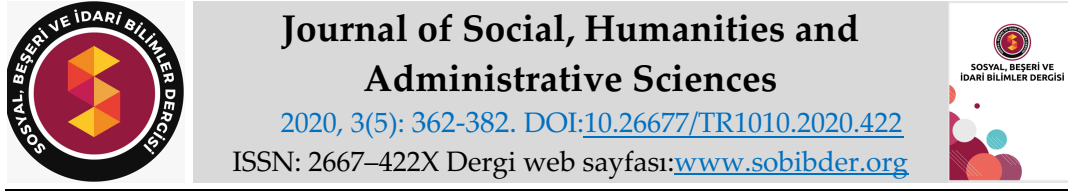
Makale Gönderme Tarihi: 24.02.2020

Makale Kabul Tarihi: 06.05.2020

Önerilen Atıf:

Ulusoy, E. (2020). Ulusal Egemenlik Kavramının Geleceğine İlişkin Bir Değerlendirme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(5): 362-382.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

CONCEPTUAL PAPER

An Evaluation of the Future of the Concept of National Sovereignty

Assistant Prof. Dr. Ergin ULUSOY, Kayseri Nuh Naci Yazgan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kayseri, e-mail: erginulusoy@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0145-7729>

Abstract

Human has socialized as a requirement of reconciliation and order. The state, on the other hand, appeared as a device that guarantees compromise and order as a superior power. The state is therefore necessarily rational. Thus, the human included in the socialization process by the ruler-ruled relations. State is a structure that the authority has centralized in itself. In this way, it has been something that every person or group who desires to deserve try to take over. Where the state bases its authority to govern and how it legitimates determines the power and sustainability of its sovereignty. At this point, national sovereignty is made sense through its relationship with the nation. Today, sovereignty undergoes a series of changes due to its interaction with the infrastructure and transforms on the basis of human rights and freedoms. The conditions that make up the nation state are changing, global consensus is forming, and economic factors make the world societies uniquely. This situation causes the legal and moral framework to be agreed upon to become clear as human rights. The article evaluates the future of national sovereignty in this framework.

Keywords: Sovereignty, Nation, State, Globalization, Post-Nationalizm, Human Rights.

Received: 24.02.2020

Accepted: 06.05.2020

Suggested Citation:

Ulusoy, E. (2020). An Evaluation of the Future of the Concept of National Sovereignty, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 3(5): 362-382.

© 2020 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

İnsanlar doğa koşulları içerisinde tek başlarına son derece zayıf ve savunmasızdır. Tek başına olduğunda akli dahi insanın hayatta kalmasını sağlayamaz. Fakat yine o akıl insanda pek çok canlıdakinden daha güçlü olan hayatta kalma içgüdüleriyle bulunduğu insan rasyonel davranmaya ve doğanın dışına çıkmaya başlar. Toplumun ortaya çıkışı bu noktada önemli adımdır. İnsanlar güvenlik ve konfor arayışından dolayı bir uzlaşma ve işbirliği biçimi olarak toplumu meydana getirmişlerdir. Toplumun ortaya çıkması öncelikle bir düzen ihtiyacını da beraberinde getirmiş ve böylece hiyerarşi, otorite, iktidar kavramları oluşmaya başlamıştır. Yine hem bu kavramları meşrulaştırmak hem de beslemek ve toplumsal düzene işlerlik kazandırmak için ahlak, töre ve din gibi olgular geliştirilmiştir. Toplumun katmanlaşması ve normlar ve uzlaşılar temelinde belirginleşmesiyle birlikte işbölümü de yapılaşmıştır. Böylece işbölümünün yapısal hale gelmesiyle önce uzmanlaşma ve devamında da meslekler ortaya çıkartmıştır. İnsanın toplumsallaşma süreci içerisinde tarihi ve kültürü bu şekilde oluşmuştur.

Elbette toplumun birtakım normlar ve işbölümüne dayalı olarak katmanlaşmasıyla ortaya çıkan hiyerarşi, otorite ve iktidar zaman içerisinde yapısal bir nitelik kazanmış, toplumsal dinamiklerin bazı kişi ve grupları daha avantajlı konuma getirmesiyle birlikte bu kişiler ve bu kişilerin oluşturduğu yapılarca kontrol altına alınmıştır. Böylece toplumsal yapıda yöneten-yönetilen ilişkileri gelişmiştir. Bu egemenliğin ilk belirlediği noktayı işaretlemektedir. Ancak bununla birlikte egemenlik her zaman bir unsura dayalı olarak açıklanıp anlamlandırılmasına karşın gerçekte hiçbir zaman tek bir kaynaktan beslenmemiş, kendisini toplumsal yapıyı ayakta tutan dinamiklerle desteklemiş, çeşitli basınç noktalarıyla etkileşim içerisinde olmuştur. Devlet toplumun güvenlik ve mutluluk ihtiyaçlarından doğan ussal bir birlikteliktir. Bu nedenle de ne olursa olsun temel toplumsal talepleri ve beklentileri karşılamak durumundadır. Aksi halde egemenlik her neye dayandırılırsa dayandırılınsın, ne şekilde açıklanırsa açıklansın katılığı ve sürekliliği garanti olmayacaktır. Egemenliği devlet formuyla ayakta tutan ve sürdürülebilir kılan öncelikle içinde yaşanan çağın iktisadi yapısıdır. Zira devleti bir zorunluluk olarak ortaya çıkaran toplumsal ilişkiler güvenlik ve mutluluk arayışından doğarlar. Dolayısıyla egemenliği dünü, bugünü ve yarını ekseninde açıklayabilmek ve öngöründe bulunmak için onu iktisadi değişim ve dönüşümlerin toplumsal ve siyasal yapıda meydana getirdiği değişimlerle birlikte yorumlamak gerekmektedir. Bu bakış açısı elbette sosyal bilimlerde devleti açıklamaya yönelik bakış açılarından sadece biridir ve mutlak olarak sosyal bilimlerin alanını tümünü kuşatmış değildir. Ancak post-modern bir, göreceli bir sosyal bilim yerine fen bilimleri ve pozitif bilimlere yaslanmaya çalışan bu araştırmaya göre, üstyapıya ilişkin yapılar somut gerçekliklerden doğmak durumundadır. Zira zihinsel pratikler fiziksel bir dünyanın akıl ile baskın etmen olarak etkileşime girmesi sonucu oluşurlar. Yani dünyayı algılamak noktasında zihinsel potansiyel önemli olmakla birlikte o algılama potansiyelinin nesnesi olan zihin de dahil tüm fiziksel varoluş evrenin yasalarla açıklanmış güçleri ve ilişkilerinin bir sonucu olmak durumundadır. Başka bir ifadeyle zihin bir algı ve yorum potansiyeli olarak açılırken, o algı ve yorumun gerçekleşeceği zaman ve uzamı belirleyen fiziksel koşullar her türlü varoluşun çerçevesini çizmektedir. Yazı işte bu belirlenimci ve maddeci bağlamda düşünülmüş ve altyapı-üstyapı ikiliği içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda yazıda iktisadi altyapının -değişmesine paralel biçimde değişen ve dönüşen-siyaset ile arasındaki ilişkiden yola çıkarak egemenliği yorumlamakta ve geleceğe ilişkin bir çıkarımda bulunmaktadır. Öngöründe bulunabilmek modernizm açısından hayati derecede önemlidir. Zira modernizm anı değil geleceği biçimlendirmek ve insanı o büyük kurtuluşa eriştirmek iddiasındadır. Bu nedenle normlara, hesaplamaya, planlamaya, öngörülebilirliğe, organizasyonlara büyük bir vurgu yapar. Zira insan doğa ile bir mücadele halindedir ve onu dizginlemesi ile birlikte kaderine sahip çıkabilecektir. Nitekim bilim ve akıl aracılığıyla doğa

nihayet kontrol altına alınmış ve gelecek inşa edilebilir hale gelmiş; tanrı ölmüştür. Bu nedenle öngörülebilir bulunabilmek medenileşme süreci olarak ifade edebileceğimiz insanın hayal gücü ve üretim aracılığıyla doğadan yabancılaşması sürecinin önemli unsurları arasında yer almaktadır. İnsana öngörülebilirliği kazandıran şey bu noktada yaşamı neden-sonuç ilişkileri içerisinde değerlendirebilmektir. Çalışma işte bu perspektifte egemenliğin neden-sonuç ilişkilerine ve altyapı-üstyapı düalizmine dayanan tarihsel bir okumasına dayanmaktadır.

EGEMENLİK DÖNÜŞÜYOR: GÖKLERDEN DÜŞEN KILIÇ

Tarihsel süreç üzerinden bir okuma yapıldığında milli egemenlik kavramının, egemenlik kavramından tevarüs ettiği görülmektedir. Bu nedenle milli egemenliğin doğasını anlamak ve geleceğine yönelik bir çıkarımda bulunabilmek için öncelikle egemenlik kavramının içeriği ile onun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan iktisadi ve toplumsal koşulları açıklayabilmek gerekir. Egemenlik kavramı, bugünkü kapsamıyla, Orta Çağ'ın sonlarında krallıklar, Kilise ve feodalite arasındaki güç mücadelelerinden doğmuştur. Vatikan, Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte diğer kiliseleri elimine ederek kendinde birleştiren ve feodal beylere biat etmeleri karşılığı ihtiyaç duydukları itiraz edilemez meşruiyeti kazandıran hatta onları kardinallik vasfıyla kuşandıran (Papa feodal beylerin en üstünü konumundadır) merkezi, biricik ve üstün egemen konumuna ulaşmıştır. Ancak neredeyse bin yıl boyunca egemen güç olarak kendini kabul ettiren Kilise'nin hâkimiyeti Orta Çağ'ın sonlarına doğru sarsılmaya başlamıştır. XXII. ve XIII. yüzyıllar boyunca Paranın imparatorlara etki edebilecek bir güç olduğunun ortaya çıktığı dönemdir. Ticaret burjuvazisinin laik karakteri, attığı her adımda kilisenin toplumsal baskısı ve dinsel yasalarını geriletmektedir. Bu sıralarda en çok tüccar sınıf gelişmiştir. Senyör-burjuva barışının yerine, yönetimin ele geçirilmesi kavgası başlamıştır. Halk laik ticareti erbabının yaşam tarzını izlemekte ve hızla soylu ve kilise karşıtı bir tutum takınmaktadır. Kapitali ellerine geçirenler kafa tutmaya başlamasına karşın 1400'lü yıllarda bile hala feodaller yönetimi ve devlet erkini bir güç olarak ellerinde bulundurmaktadır. Ancak değişim başlamıştır ve toprak, feodalizmin ayaklarının altından kaynamaya başlamıştır (Karakuş, 2011:356-401).

14. yüzyıl sonu 15. yüzyıl başı gibi bir dönemde iktidar ve otorite üzerinden Kilise ile dünyevi iktidarlarının çekişmesi söz konusudur. Bu çekişmenin; burjuvazi gibi yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkması, sermayenin sınırsız artırımını öngören bir iktisadi düzenin yavaş yavaş feodal ekonominin yerini alması gibi harici gelişmeler ışığında nihayete erdiği söylenebilir. Esasında olan Batı'da devlet düzeninin, toplumsal yapının kapitalizme uygun düşecek biçimde kabuk değiştirmesi hadisesidir. 16. yüzyıla gelindiğinde devlet dediğimiz yapı bugün anladığımız manada modern devlet olmaya doğru evrilmiş ve hüküm sürdüğü topraklarda merkezin iktidarına ortak olacak unsurları da ortadan kaldırmaya başlamıştır (Aybudak, 2017:226-237). Böylece egemenlik, kralların ülke üzerindeki otoritelerini mutlaklaştırmak ve iktidarlarını yaymak istemeleri, Kilise'nin otoritenin gerçek kaynağı olarak kendisini işaret etmesi ve yetkilerini paylaşmaya yanaşmaması, feodal beyliklerin ise özerkliklerini ve haklarını koruyup geliştirmek ve vergi yüklerinden kurtulmak amacıyla koşullara göre adım attıkları girift bir mücadelenin büyük ödülü haline gelmiştir.

Rönesans ve Reform'un süreç içerisinde tüm Avrupa'yı sarması, kıtanın kaderini değiştirmiştir. Osmanlı Padişahı Fatih'in İstanbul'u fethetmesi sonrası İpek ve Baharat yolları ile Akdeniz ve Akdeniz'e açılan Karadeniz bağlantısının kontrolünün tamamen Osmanlılara geçmesi, Avrupa'nın ticari ve iktisadi faaliyetlerini zayıflatmış; Avrupa'nın fakat özellikle de Avrupa'yı avucunda tutan Kilise'nin yaşam olanaklarını ve güç kaynaklarını Osmanlı'nın denetimine sokmuştur. Bu gelişme üzerine tüccarlar alternatif yollar arama gayretine girişmişlerdir. Gayretlerin bir bölümü cesur denizcilerin bilinmedik diyarları keşfetmek için yelken açması,

diğer bölümü ise gerek bu deniz seferlerini kolaylaştıracak gerekse de üretimi daha kolay, hızlı ve ucuz hale getirecek yeni icatlara duyulan ihtiyaçtır. Böylece teknik ve bilim, üretim ve ticaretle buluşmaya başlamış ve sonunda Avrupalılar Ümit Burnu'nu aşmış, Yeni Kıta'yı keşfetmiş, yepyeni hammadde kaynakları, yeni ticaret yolları ve pazarlar elde etmiştir. Avrupa'da yaşanan düşünsel ve teknik gelişmeler, coğrafi keşiflerden kaynaklanan maddi olanaklar ve fırsatlarla buluşunca Avrupa yayından çıkmış bir ok gibi ileri fırlamıştır. Böylece zorunluluklar bir dizi yeniliğe ve bu yenilikler de iktisadi yapının değişmesine yol açmış, iktisadi yapı ve ilişkiler ise kendisinden doğan üstyapıyı dönüştürmüştür.

Modernizm, kendisini merkezileşme eğilimlerinin güçlenmesi, bilimin üretimdeki rekabet dolayısıyla yayılması, dünyevileşmeyle birlikte Platonik felsefenin çatırdaması ve insanın artık tüm anlam ve arayışlarının merkezine kendisini koymaya başlamasıyla hissettirmiştir. Modernizm bu anlamda dünyanın büyüünün bozulması, gözlerdeki perdenin inmesi ve dolayısıyla büyük ve yoğun sekülerleşmenin yaşanması, başta Kilise olmak üzere metafizik tezlere dayanan iktidar odaklarının gerilemesi demektir. Bu nedenle taşrayı denetim altına alarak tüm ülkede kontrolü sağlamak, otoritesini ve iktidarını ülke içinde sağlamlaştırmak ve Kilise baskısından kurtulmak isteyen krallıklar burjuvazi ile yan yana gelmiştir. Krallıklar amaçları doğrultusunda öncelikle merkezi, sürekli ve güçlü bir orduya akabinde iyi işleyen ve tahsilat yapabilen bir maliye teşkilatına ihtiyaç duymuşlardır. Ordu egemenin elindeki kılıcı, maliye teşkilatı ise diğer elindeki asayı temsil etmektedir. Bu noktada maliye teşkilatı özellikle önemlidir. Zira maliye teşkilatı halkı ister aristokrat olsun ister avam, kralın bir uyruğu haline getiren ve onun iktidarına tabi kılan kurumsal açıdan devletin oluşabilmesi için zorunlu bir yapılanmadır.

Kralların devleti kendi kişiliklerinde çözüldürmesi, teşkilatlanmalarını tamamlayabilmeleri için gerek duyulan düzenli, merkezi, güçlü ve eğitimli bir ordunun ortaya çıkabilmesi için önemli bir eksik bulunmaktadır: Para. Finans gücü olmadan krallar feodaliteye ve Kilise'ye karşı konumlarındaki ve işlevlerindeki aşınmayı önleyememiş ve güçleri günden güne gerilemiştir. Burjuvazi işte bu noktada sahneye çıkmıştır. Burjuvazinin bu oyun içerisinde iki türlü etkisi olmuştur. Birinci etkileri krallara bazı pazarlıklardan sonra verdikleri maddi ve teknik destek sonucu, ikincisi ise üretim kapasitelerindeki artışa paralel kırdan kente göçün hızlanmasına neden olmaları sonucudur. İlki söz konusu olduğunda burjuvazinin istekleri gayet açıktır. Statülerinde artış, siyasal haklar ve ticareti çekilmez hale getiren ülke içi kural ve norm farklılıkları ile güvenlik sorunlarının sözlerine itimat eden bir egemen ve merkezileşmeyle ortadan kaldırılması. Zira en nihayetinde üretim ve ticaret burjuvaziye güçlü kılan şeydir ve karlı olduğu sürece yapılabilir. Krallar açısından da egemenliğini tanıyan ve destekleyen burjuvazinin varlığı önemlidir. Bu nedenle, süreç içerisinde, doğal bir uzlaşmaya varılabilmektedir. İkinci unsur ise daha temel ve daha sarsıcı etkiler doğurmuştur.

Coğrafi keşifler ve bilimin üretime dönük rekabeti beslemesiyle birlikte üretim yöntemleri ve üretim miktarındaki artış ile gelişen ticaretin kentlerin büyümesine ve zenginleşmesine yol açması, karın tokluğuna yarı esir olarak çalışan serflerin bağlı oldukları topraklardan kentlere kaçmalarına yol açmış; kentlerde emek karşılığı ücret yani "ne kadar çalışırsan o kadar para" sistemine eklenmeye başlamalarını sağlamıştır. Piyasada düzen ve işleyiş kendiliğinden belirlenmektedir ve herkes emeği ölçüsünde kazanmaktadır. Serfler açısından içinden kopup geldikleri esaret düzeni düşünüldüğünde oldukça adil bir düzendir bu. Dolayısıyla kırdan kente göç hız ve yoğunluk kazanmıştır. Böylece modernizmin önemli bir belirtisi olan kırdan kente göç, serflerin emeği üzerinde yükselen aristokrasinin sarsılmasına ve nihayet belirleyici bir iktidar zümresi olmaktan çıkmasına neden olmuştur. Üstelik burjuvazinin desteklediği entelektüeller ve kanaat önderleri de kilisenin ve feodalitenin aşkını tezlerine karşı kendi felsefi ve siyasal

argümanlarını üretmeye başlamıştır. Böylece Hristiyan dünya görüşü karşısında liberalizm bir ilke, bir hayata bakış olarak doğmaya başlamıştır.

Öncelikle Britanya'da bilhassa da Rönesans'ın ve veba salgınının sonrasına denk gelen dönemde kırsal nüfusla birlikte kent nüfusu da kıyıma uğramış ve böylece işgücünün fiyatı yükselmiştir. Tarımsal üretim ile mamul mallar arasındaki rekabette fiyatlar tarım ürünleri aleyhine bozulmuş, Britanya'nın dört bir yanında ücretli emek talep eden köylüler, köylü isyanlarını başlatmış; feodal düzen yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. İlerleyen süreçte sermaye sahibi olan burjuvazi toprak sahipleri karşısındaki alıcı rolünü toprakları da ele geçirerek dönüştürmüştür. Toprak sahiplerinin önemli bir bölümü yaşanan bu süreçte mülk sahibi sıfatını yitirmiştir.

"Serfliğin temel işlevi, lordun topraklarının işletilmesi için işgücü sağlamaktır. Ancak kısmen yeni aristokratların geleneksel alışkanlıklardan yoksun oluşuna, kısmen de köylü ayaklanmalarına bağlı olarak, XV. yüzyıldan başlayarak İngiliz kırsalında bu ilişki çözüldü ve XVI. yüzyıla varıldığında İngiltere'de tarım sadece yasal çerçevesi ve dışsal görünümü itibariyle feodaldı. Serflik yasal bir ilişki olarak varlığını sürdürse de ekonomik bir ilişki olarak hemen hemen ortadan kalkmıştı. Angaryanın, emek hizmetlerinin yerini neredeyse bütünüyle parasal olarak ödenen kira almıştı. Bu ise, üretimdeki sorumluluğun "köylü dünyasının elitinin" eline geçmesi anlamına geliyordu. Zamanla kiracı çiftçi, sadece toprağın kirasını ödeyen ve sermayesini kendisi sağlayabilen bir konuma gelebilmişti. Bu noktada ise, artık kendi topraklarını satın almasının önünde, toprak kıtlığının dışında, hiçbir engel kalmaz. Bu şekilde bağımsızlaşmış, soylu olmayan köylü sınıfı, 300 yıl içinde giderek İngiliz toplumunun belkemiğini oluşturacak toprak sahibi bir sınıf oluşturdu. XVI. yüzyılda İngiliz Kilisesi'nin Katolik Kilise'den kopmasına ve elindeki toprakların devletleştirilmesine yol açan reform hareketinin berisindeki en önemli dinamiklerden biri, *gentry* (eşraf) diye anılan bu yeni sınıfın toprak ihtiyacı idi" (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1989:151, 152).

Öte yandan XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Tudor Hanedanı'nın, toprak zengini aristokrasiyi karşısına alarak sindirmesi de Lorda bağlılığını yitiren senyörlerden aldığı destek kadar, burjuvaziden aldığı desteğe de bağlı olmuştur. Bu anlamda burjuvazi, Avrupa'da artan tekstil talebini karşılamayı başararak ciddi bir sermaye birikimi yapmış ve yıldızı sönen ve güç kaybeden aristokrasinin aksine hem mali hem de siyasi açıdan önemli hale gelerek yapılacak reformlara destek olmuştur. Bu Britanya'daki toplumsal ve ekonomik düzenin kapitalist üretim-tüketim ilişkilerine göre yeniden düzenlediğinin açık bir görünümüdür (Aktoprak, 2010:91-96). Nitekim en nihayet köylülerin komünist bir ruh geliştirmiş olan püriten demokratik taleplerini bir fırsat olarak görüp arkasına alan burjuvazi aristokrasiyi ve halkın yeniden düzenlenmesini talep ettiği Kilise'yi karşısına alarak mücadele etmiş; iç savaşa dönüşen mücadele Cromwell önderliğindeki burjuvazinin zaferiyle sonuçlanmış ve aristokrasinin mülk sahipliğine dayanan oy hakkı teklifi reddedilerek Britanya demokrasisinin temelini teşkil eden herkese oy hakkı gündeme gelebilmiştir. Kısacası siyasal ve toplumsal düzene geçiş çerçevesinde Britanya'daki köklü meclis ve demokrasi geleneği sanılanın aksine muntazam işleyen bir muhafazakâr düzene değil tam aksine -sınıflı topluma dayanan bir demokrasi anlamında- Rönesans ve veba salgınının devrimsel sonuçlar doğuran etkilerine dayanmaktadır.

Britanya'da ortaya çıkan durum Fransa'da da etkili olmuştur. Özellikle 1700'lü yıllardan itibaren burjuvazinin palazlanmasıyla birlikte etkisi de artmaya başlamıştır. XIV. Lui'nin savaşlar nedeniyle yıpratıldığı maliyenin üzerine bir de Amerikan Devrimine giden süreçte yapılan mali yarımalar eklenince Kral birinci ve ikinci tabakaları da kapsayan ağır vergi yükleri getirmeyi planlamış ancak aristokrazi ile burjuvazinin ortak tepki göstermesi kralı 175 yıl sonra *Etats-Généraux*'u tekrar toplanmaya çağırarak zorunda bırakmıştır. Bu noktadan itibaren tarım gelirlerinin ticaret ve üretime dayalı sermaye birikimi yapan burjuvazinin gerisinde kalmaya başlamasıyla burjuvazi önemini artırmıştır. Ancak ne var ki, burjuvaziyi de kapsayan üçüncü

tabaka artık güçlüdür ve bu kez 1614 öncesinde olduğu gibi sindirilmemeye karardır. Devletin içinde bulunduğu ekonomik bunalım, üçüncü tabakanın aristokratlar kadar temsil edilme talebini güçlendirmiştir. Bu temsil talebi doğrudan rejimin değişmesi talebini içermemektedir. *Etats-Généraux* toplanırken soylularla işbirliği yapan burjuvazi, gerekirse soylulara karşı kralla işbirliği yapmaya da hazırdır (Aktoprak, 2010:422). Üçüncü tabakanın "...sosyal hareketliliği aristokrasinin varlığıyla kısıtlanmaktadır ve bu nedenle Üçüncü Tabaka en başından itibaren herkese kabiliyetine göre iş imkânı tanınmasını da savunacaktır. Bu sınıf feodalizmi ekonomik gelişmenin önünde bir engel olarak görmekte, kilisenin de var olan siyasi ve ekonomik sistemin gelişmesinin önüne set çektiğini düşünmektedir" (Aktoprak, 201:424). Bu çerçevede üçüncü tabaka halkla işbirliği içerisinde. Nitekim Jakobenler bu işbirliğinin en somut unsurudur.

Robespierre, Danton, Desmoullins, Saint-Just; hepsi avukat olmak üzere hukuk eğitimi görmüş kişilerdir. Taşrada da Jakoben kulüpler, doğrudan doğruya burjuvaların önderliği altında olmadıklarından, onların organik aydınlarının, hukukçuların, hekimlerin, noterlerin sözlerini dinliyorlardı. Fransa'daki Jakoben kulüpler burjuva niteliklerini hiçbir zaman gizlemediler. Fransa'da çalışan sınıfların Jakoben kulüplerle kurduğu ilişki temsili bir ilişkiydi... Fransa'da sıradan bir işsiz, çırak, kalfa ya da usta için Jakoben kulüplerinin toplantılarına katılmak, gündelik hayatından radikal bir biçimde kopmak anlamına geliyordu. Çünkü özel binalarında toplanan söz konusu kulüplerin, çalışan sınıflarla ilgili olarak hedefledikleri yegâne şey, onları ayaklanmaya kışkırtmak ya da yerine göre, ayaklanmadan vazgeçirmektir. (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1989:151-159). Bu noktada Wallerstein (2004:32-45) ise, 14. yüzyılda tarımın ve dolayısı ile feodalizmin savaflara bağlı ağır vergi yükleri, köylü isyanları, kırdan kente göç, veba salgını, tarım arazilerinin otlağa dönüştürülmesi (çitlemeler) gibi nedenlerle çözülmeye başlamasının kapitalist ekonomi ve toplum yapısının ortaya çıkışını beslediğini ve bu bağlamda Avrupa'daki büyük değişimlerin Ortaçağ'da yaşanan ticari ve tarımsal refah döneminde başladığını söylemektedir. Özellikle Avrupa'da et ve tekstil hammaddesi olması dolayısıyla yün fiyatlarında yaşanan artışlar çitleme olarak bilinen tarım arazilerinin otlağa çevrilmesi sürecini hızlandırmış ve bu da topraksız kalan köylünün işgücü arzına dahil olmak üzere kente göçüne yol açmıştır. Böylece köyler boşalmış, hali hazırda salgınlar nedeniyle büyük oranda emek kaybı yaşayan aristokrasi köylerin boşalmasıyla birlikte tam anlamıyla zayıf üşerek çözülmeye başlamıştır. Ona göre bu üretim alanları etrafında biçimlenen yoğun nüfuslu kentlerin oluşmasını sağlamıştır.

Böylece ihtiyaçları ve zorunlulukları nedeniyle yan yana gelen entelijansiya, emek ve sermaye arasındaki çelişkiler ve çıkar çatışmaları yeni bir sınıflı toplum modeli oluşturmaya başlamıştır. Yasa, toplumsal ve siyasi organizasyon, iç ve dış güvenlik, etkili yargı mekanizması ve kolluk gücü ile kentsel alt-yapı gibi egemen gücün sorumluluğundaki unsurların önemi artmış, egemenin buyruğundakilerin hakları gündeme gelmeye başlamış ve sınıflar arası pay kapma mücadelesi siyasi alana taşınmıştır. Tüm bu süreç içerisinde krallıklar işbirliği içerisinde oldukları burjuvaziyle, burjuvazi ise siyasi ve ekonomik haklar konusunda işbirliği yaptığı entelijansiya ve emekçi kesimle birlikte hareket etmiş, ters düşmemeye özen göstermiştir. Bu oydaşma bağlamında Fransız hukukçusu Bodin'in bakış açısı ilk olma niteliği taşır. Ona göre egemenlik içte insanlar üzerinde sınırlanamayan mutlak ve üstün bir iktidar, dışta ise bağımsız bir kudret olmak durumundadır (Cevizci, 2012:429, 430). Egemenliği kullanma hakkı tek kişide bulunmalıdır. Bu, egemenliği, etkin ve etkili kılacaktır. Tıpkı Bodin gibi bir sözleşme filozofu olan ve devlet ile topluma bakışı köklü biçimde değiştiren Hobbes'ta (Hobbes, 2014:87-105) egemenliğe tek elde toplanması gereken, ancak böyle olursa işlevsellik kazanabilecek bir yetki olarak bakar.

Elbette egemenin toplumun iyiliğine açıkça karşı harekette bulunduğu ve bunda ısrarcı olduğu durumlarda egemene karşı halkın da bazı hakları doğacaktır. Fakat egemenin doğası gereği

istediğini buyurma yetkisini kendinde topladığı sürece egemen olabileceği atlanmamalıdır. Burjuvazi ile entelijansiya bu noktada aynı düzlemde buluşmuşlardır. Her ikisi de akıl ve rekabet çağında Kilise'nin buyruklarıyla daralttığı bir toplumsal yaşamı aşmaya çalışmıştır. Kilise'nin Batı'yı bin yıldan uzun süredir kontrolü altına almış olan Platonik tezi yani pratiğin teoriden çıkarsanacağı yönündeki iddiası yerini, teorinin pratikten çıkarsanacağı tezine bırakmıştır. Daha açık olarak felsefenin de dinin de bu hayatın somut gereksinimlerinden ve zorunluluklarından çıkarsanabileceği, kurulabileceği ve tüm aşkın iddiaların ancak tatminkâr ve akla yatkın bir açıklama eşliğinde anlaşılabileceği ileri sürülmüştür. Bu sekülerleşmedir. Sekülerleşmenin Burjuvazi ve entelektüeller arasında yarattığı bu fikir uzlaşısı, tek egemen olarak kralların desteklenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Devlet yönetme gücünü tekeline almış bir aygıt olarak ancak halkın uzlaşma ve sorunlarına çözüm bulma çabasının bir sonucu olarak varlık bulur. Devlet; halkın güvenlik ve konfor ihtiyaçları dolayısıyla özgürlüğünden feragat etmesinin bir sonucudur. Ne özellikle Fransa içinde yaşanan egemenlik mücadelesi, ne kıta geneline taşan tartışma ve çatışmalar, ne kıtayı kana boğan din ve mezhep savaşları eski düzenin aşınmasını ve parçalanmasını önleyememiştir. Kıtanın genelinde sonunda kapitalist üretim-tüketim ilişkileri yayılmaya başlanmış, kırdan kente göç toplumsal bir gerçeklik haline gelmiş, sınıflı toplum modeline geçilmiş ve aristokrasi ile Kilise egemenliğine dayalı feodal Orta Çağ Avrupası sona ermiştir. Egemenliğin yapısı da biçimi de dönüşüme uğramış, toplumsal katmanlar yeniden oluşmuş, iktidar, otorite ve hiyerarşilerin parametreleri değişmiştir. Artık egemenlik "hükümdar" dadır.

EGEMENLİK ULUSUNDUR: KRAL ÖLDÜ! YAŞASIN DEVRİM! YAŞASIN FRANSA!

Fransa'da egemenliğin kralda toplanması önemli bir adım olmuştur. Fakat egemenliğin, tek bir egemenin iradesine verilmiş olması tüm toplumu da onun erdemlerine, arifliğine ve insafına teslim etmiştir. Yani kral akıllı, erdemli biri ise yönetim iyi; kral bencil, kötü karakterli ve akılsız ise halkı canından bezdiren bir yönetim ortaya çıkmaktadır. Oysa tüm bir çağa biçim veren kapitalizm ve liberalizm dalgası böyle bir Kilise egemenliğine karşı olduğu gibi böyle bir krala da karşıdır. Kapitalizm ve liberalizm burjuvazinin yöntem ve ideolojisidir. Buna göre, egemenlik tek elde toplandığı ve tek bir kişinin insafına bırakıldığı zaman yönetimin kalitesi ve memnuniyet kişilerin ya da ayrıcalıklı sınıfın erdem ve iyi niyetine kalmaktadır. Oysa egemenlik kendi içerisinde parçalara ayrılırsa bu sorunun önüne geçilebilecektir. Şu hâlde egemenlik yetkisi; yasama, yürütme, yargı olarak üçe bölünürse yasa yapma, ülkeyi idare etme ve adaleti sağlama işleri, bu işlerde uzmanlaşmış kişilerce konuya odaklanılmış bir biçimde gerçekleştirilebilecektir. Bu düşüncüyü burjuva ideologları diyebileceğimiz John Locke ve Montesquieu güzel bir biçimde izah etmiştir. Nitekim Montesquieu, İngiliz parlamenter sisteminden etkilenerek liberal devleti anlattığı Kanunların Ruhu adlı eserinde açıkça ...kişilerin hak ve hürriyetlere sahip olabilmelerinin ve devlet içinde bunların teminat altına alınabilmesinin yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrılmasıyla mümkün olabileceğini savunmuştur (Aldıkaçtı, 1986:17). Ona göre, mutlak ve tek hâkim despottur. Despotizmi Doğu Despotizmi üzerinden karikatürize ederek anlatır ve despotizmde tek amacın köle ruhlu insanlar yetiştirmek olduğunu belirtir. Liberalizme bağlı bir düşünür olan Montesquieu, böylece yönetime katılma, cesareti kırma ve yükselme tutkusunun ortadan kaldırılarak toplumun korkuyla sindirilebildiğini belirtir. Yine John Locke da kuvvetler ayrılığı ve mutlak monarşiye karşı bakışını açıkça ifade ederek liberalizmin ve demokratik yönetimin temellerini atmıştır.

Locke, için meşru yönetimin yönetilenin hayat hakkını teminat altına alan, özgürlüklerini sağlayan, mülkiyetini koruyan kısacası yurttaşın rızasına dayanan bir yönetim olduğu

söylenbilir. ...[T]oplumun hiçbir yönetime mutlak ve keyfi bir iktidar vermeyeceğini ileri (sürmüştür). [G]üçler ayrılığı ilkesini çok açık biçimde ortaya koyan Locke, karma yönetimle esas parlamentonun anayasal egemenliğini ve kralın parlamentoya tabi kılınmasını anlatmak” (Cevizci, 2012:597, 598) istemiştir. Böylece iktisadi altyapının dönüşüm ve gerekliliklerinden doğan teorik çatı da tamamlanmış ve egemenlik artık başka bir biçim ve içerik kazanmaya başlamıştır. Sekülerleşme süreci, ... kutsama işini Papadan alarak, tek tek bireylerden oluşan halka vermiştir... Böylece devlet, Kilisenin basit bir aracı olmaktan çıkmış, varlık nedeni dünyevileşmiş ve insansılaştırmıştır. Dahası egemenlikle donatılmış ve bu egemenlik de yalnızca toplumdaki kaynaklı hale getirilmiştir. Devleti aşabilecek, ona üstün yapılar reddedilmiş, onu bağlayabilecek başka bir meşruiyet kaynağından kurtarılmış ve devletle halk/ulus arasında yeni bir meşruiyet ilişkisi kurulmuştur. Artık Yasa’yı söyleme gücü ve yetkisi halka aittir (Ertugay, 2012:203-204).

Rousseau ise, halkın egemenlikle ilişkilendirildiği durumu daha da öteye taşımış, egemenliği doğrudan doğruya halka dayandırmıştır. Ona göre halk egemenliğin doğduğu gerçek kaynak ve onun tek gerçek kullanıcısıdır (Rousseau, 2012:16-18; 23-25). Bu noktada Rousseau, Montesquieu ve Locke’un İngiliz anayasal monarşisinden feyz alan teorilerini de aşmış, hatta reddetmiş (Rousseau, 2012: 105) ve savlarını genel irade kavramı ile doğrudan demokrasi kavramlarına dayandırmıştır. Rousseau böylelikle egemenliğin tek, gerçek, daimî ve mutlak sahibinin halkın kendisi olduğunu ilan etmiştir. Ona göre doğrudan demokrasiye dayanır biçimde bir karar yarıdan bir fazla oy aldığı anda çoğunluğun yani genel iradenin tercihi ortaya çıkmış demektir. Geri kalan ise ona göre genel iradenin çoğunluğundan farklı düşündüğü için hatalıdır ve çoğunluğun tek bir oyla dahi olsa teşekkül etmiş olması bunun ispatıdır. Zira genel iradenin ortaya çıkmasında çoğunluk tercihi yanılmazdır. Genel irade toplumun ortak aklının yani ideal olanın vücut bulmasıdır (Rousseau, 2012:103-104). Ona göre İngiltere’deki gibi egemenliğin güçlere ayrılması egemenliği güçsüz, işlevsiz kılmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Rousseau bu nedenle egemenliğin halkın kendinde olması ve parçalanmadan, bölünmeden bir bütün halinde kullanılmasını önermektedir.

Rousseau Aydınlanma döneminde yaşasa da özünde Aydınlanmaya ciddi itirazları olan bir filozoftur. Dolayısıyla Aydınlanmanın liberalizmle flörtünden doğan bir egemenlik anlayışına da karşı durmaktadır. Dahası genel iradenin sağlıklı bir biçimde kendiliğinden ortaya çıkmasına karar verme ve kanaat oluşturma sürecinde propagandayla etki ederek dâhil olabilecek siyasal partiler, sivil toplum, medya gibi unsurlara da karşıdır. Ona göre doğrudan demokrasi ve kuvvetler birliği olmayan bir egemenlik ulusal egemenlik olarak tanımlanamaz. Bu bakımdan onun sosyalizme temel olan düşünürlerden biri olduğu da söylenebilir. Her halükârda Rousseau, Fransa’da krala karşı halkın örgütlenmesi ve ayaklanması için elle tutulur, peşinden gidilir argümanlar ortaya atmayı başarmıştır. Fransız Devrimi açısından Rousseau Devrim’in filozofudur. Halkın egemenliği fikri Rousseau ile temellerini, devrim ile yaşamdaki karşılığını bulmuştur. Ancak Rousseau’nun fikirlerinde yeniden canlanan doğrudan demokrasi hayata geçirilmesi olanaksızdır. Zira halkı oluşturan insanlar çok geniş bir coğrafyaya dağılmıştır ve nüfusları da çok kalabalıktır. Fransa gibi büyük bir ülkede doğrudan demokrasiyi uygulamaya çalışmak Antik Yunan şehir devletlerindeki pek benzememektedir. Bunun yerine burjuvazi ve Aydınlar tarafından soyut bir ruh birliğini imleyen ulus ve egemenliğin bu ulus adına kullanıldığı temsiliyet ilkesine dayalı bir anlayış gündeme getirilmiştir.

Ulus, soyut bir kavramdır. Buna karşın halk ise son derece somuttur. Ulus; bir ülkenin sınırları dâhilinde bulunan fakat tamamının bir araya gelmesi asla mümkün olmayan insanların, ortak amaçlar ve hedefler doğrultusunda ortaklık içerisinde yol aldıkları ve toplumsal, siyasal ve iktisadi açıdan bu ortaklığın daha iyi bir yaşam ümidi yeşerttiği soyut bir birliktelik, metafizik bir tekilliktir. Buna karşın halk ise; somut olarak tek tek bireylerden oluşmuş, devletle karşılıklı

bir tanınma ilişkisi çerçevesi haklar ve sorumluluklar düalizmini kabul etmiş, devletten hizmet bekleyen ve kendisini demokratik usuller çerçevesinde oy hakkı ve örgütlü sivil toplum aracılığıyla ifade ve dikte edebilen insanlar topluluğudur. Yani millet soyut ve metafizik bir tekillik; halk ise somut, rasyonel bir çoğulluktur. Millet birey kavramını baskımlarken, halk birey kavramını doğurur ve besler. Millet bir tüm dengelim iken halk bir tümevarımdır.

Öte yandan devrimde burjuvazinin başat rolünü de hiçbir zaman unutmamak gerekir. Zira burjuvazi devrim sonrasında devrimi gerçekleştiren kadro ile bir konuda zımnen uzlaşmıştır. Egemenlik ulustan kaynaklansa ve ulusa ait olsa dahi onun kullanılması ve kullanılmasından doğacak avantaj ve ayrıcalıklar herkesle paylaşılabilir. Bu hem devrimi ayakta tutması umulan ideolojik söylemin parçalanmasına hem aristokrasinin kapalı bir grup olarak yaşamaya devam etmesine hem de ayrıcalıkların anlamını yitirecek şekilde dağılmasına yol açacaktır. İşte bu nedenle egemenliğin kaynağı ile onun kullanılmasına ilişkin yöntem birbirinden ayrıştırılmıştır. Bu çerçevede her ne kadar devrimin manifestosu niteliğindeki Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde egemenliğin millete ait olduğu ve hiçbir kimse ya da kurulun millettten gelmeyen bir yetkiyi kullanamayacağı vurgulansa da 1791 anayasasında aktif vatandaşlık/pasif vatandaşlık tanımı yapılarak vatandaşlar arasında bir derecelendirmeye gidilmiştir. Böylece devrim sonrası Fransa’da Rousseau tipi ulusal egemenlik fikri yeni bir biçim ve içerik kazanmıştır. Bu nedenle devrimin getirdiği yenilikler hemen benimsenmemiştir. Sadece mülk sahipleri ile belli orandan fazla vergi ödeyenlere seçmenlik hakkı tanıyan, çok sayıda ergin yurttaş oy hakkından mahrum eden hükümler, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir. Yani her ne kadar devrimle Fransa’da egemenlik ulusa dayandırılmış olsa da demokrasiye tam ve kesin bir geçiş yaşanmamıştır (Yolalıcı, 1994:113-119). Böylece devrim öncesi dönemde bir kişinin ruhsal ve bedensel şahsında temsil edilen egemenlik, ulusa dayandırılmasını müteakip, şiddet kullanımını tekeline almış kurumsal bir organizasyon olan devlete “emanet edilmiş”, kötüye kullanımını ve yozlaşmanın önlenmesi amacıyla da bir tür dengeleme olması bakımından yetke üç temel organa dağıtılmıştır. Ancak her halükârda ulusal egemenliğin kontrolünü ulusu yönetme yetkisi olan kurumsal bir yapı eline geçirmiş; devlet-birey arası ilişkiler burjuva siyasal ve ekonomik amaçlarıyla koşut biçimde ulusu parantezine almıştır.

Ulus düşüncesi buna dayanan devlet ve egemenlik teorisi Devrim sonrası Fransa’sından Napolyon’un Avrupa işgaliyle birlikte tüm Avrupa’ya yayılmıştır. Artık kıta yeni bir iktisadi anlayışın ve bu anlayışın örgütlediği yaşam biçiminin toplumsal ve siyasal etkilerine açık hale gelmiştir. Geçimlik iktisadın yapılaştırdığı din-tarım İmparatorlukları dönemi kapanmış ve yerine ulus-devletlerin iç ve dış egemenlik hakkına binaen mevcudiyet bulan çok parçalı, planlı, kurumsal ve organize bir siyasal model kıta üzerinden dünyaya yayılmaya başlamıştır.

ULUS DEVLETİN VE İKTİDARIN TEMERKÜZÜ: EGEMENLİK ULUSUNDUR. KAYITSIZ VE ŞARTSIZ

XVI. ve XVII. yüzyıllar ile XVIII. yüzyılın başları modernizmin kuluçka evresini teşkil etmiştir. Bugünkü dünyayı biçimlendiren hemen her şeyin felsefi ve sosyolojik temeli, dayanak noktası bu iki yüzyıllık dönemde mevcuttur. Bu süreçte ortaya atılan ve geniş bir çerçevede tartışılma olanağı bulan düşüncelerden ayakta kalmayı başaranlar bir araya gelerek içinde yaşadığımız dünyayı biçimlendiren modern paradigmayı oluşturmuştur. Kapitalizm, Aydınlanma, ussallık, ilerlemecilik, ölçümlenebilirlik, egemenlik, ulus, ulus-devlet, halk, demokrasi, temsiliyet, güçler ayrılığı, yargı bağımsızlığı, sınıflı toplum, endüstriyel üretim ve endüstri toplumu gibi pek çok kavram bu dönemde olgunlaşan tartışmalarla biçim ve içerik kazanmıştır.

Bu anlamda ulus ve ulus-devlet egemenlikle sıkı bir ilişki içerisinde vücut bulmuş ve birbirlerine kesin şekilde bağlanmıştır. İmparatorluklar çağının sona ermesi ve Kilisenin gücünü kaybederek bir motivasyon unsuru olmaya doğru daralmasına paralel burjuvazi ve merkezi yönetimler güçlenmiş, ulusa ait olan egemenliğin seçilmiş kişilerce temsil yetine dayalı demokratik bir yönetim biçimi benimsenmiştir. Ancak zaman içerisinde yeni demokratik sistem de tıpkı eskiden olduğu gibi ayrıcalıklı kesimler ortaya çıkarmış ve bu kesimler iktidar üzerinde kendi menfaatleri doğrultusunda etkili olabilmek için seçme ve seçilme hakkını herkese açık olmaktan çıkartmış, emekçi sınıfların refah düzeyi ve yaşadıkları sıkıntılar görmezden gelinmiştir. Kapitalist ilişkiler sosyoekonomik hayatın giderek genişleyen alanlarına nüfuz ettikçe, bağımsız küçük üreticilerin koşullarını, bir bütün olarak ekonomiyi örgütleyen programların bir parçası haline getirmek zorlaşmış ve bu nedenle sosyalist düşünce yeni ve akla yatkın bir seçenek olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır (Eley, 2000:63). Bu durum sıradan insanların teoride sahip oldukları ama pratikte ellerinden çalınmış olan iktisadi ve siyasi hakları için yeni bir mücadeleye girişmeleri noktasında aranan ideolojik ve eylemsel argümanı sağlamıştır.

Avrupa'da solun emekçi sınıfı arasında hızla yayılmaya başlaması ve emekçilerin burjuvazinin tahkim ettiği bürokrasi ve siyasetle mücadelesi örgütlü ve son derece etkili hale gelmiştir. Nitekim olumsuz şartlar işçi sınıfının bilinçlenmesine neden olmuş ve işçi hakları tartışmaya açılmış, İngiltere, Fransa'da sosyalizm akımı ortaya çıkarak (Akyılmaz, 2015:96) tüm Avrupa'yı kasıp kavuran 1848 işçi ayaklanmalarının fitilini ateşlemiştir. Sol ideolojiler emekçi sınıflar arasında yayılmaya başlamış, onları örgütlü hale getirmiş ve ekonomik ve siyasi haklara odaklı devlete ve burjuvaziye yönelik bir isyan dalgası başlatmıştır. Emekçi kesimin örgütlülüğü bu sınıfın niceliksel gücünden dolayı kaygı uyandırmıştır. Nihayetinde devlet ve burjuvazi alt sınıflardan gelen talepleri daha fazla görmezden gelememiş ve toplumsal düzen ve barışın sağlanması için siyasi ve ekonomik haklar alanında ciddi düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Sol ideolojiler kazandıkları bu başarı sonucunda emekçi sınıflar arasında daha fazla yayılma imkânı bulmuş ve sınıflı toplumun temel ilkesi olan çatışan sınıf çıkarları toplumsal denge ve siyasi düzenin ana belirleyeni haline gelmiştir (Eley, 2000:133-169). Her sınıf kendi sınıfsal çıkarını maksimize etmeye, maksimize edemiyorsa da mevcut sınırlarını korumaya çalışmaktadır. Bu çerçevede solun kazandığı yukarı yönlü ivmelenme liberal ve muhafazakâr kesimleri ciddi biçimde endişeye sevk etmiştir. Solun ideolojik yayılımı karşısında üst sınıfın elindeki tek aygıt ideolojik bölünmeleri ve sınıf çıkarlarını önemsizleştirecek bir başlık olarak ulusal varlık ve birlik sorunudur.¹

Ulus düşüncesi kontrolsüz ve hormonlu bir gelişme süreci yaşamıştır. Westfalya Barışı sonrasında egemenliğin içsel düzleminde sınırsız ve kontrolsüz bir biçimde yoğunlaşması ve burjuvazinin sola karşı beslediği endişe devletin iktidarın kuvvetli ve sıkı biçimde temerküz ettiği bir yapı haline gelmesine yol açmıştır. Sonuçta iktidarın temerküzüyle giderek yoğunlaşan egemenlik bir tekillik halini almıştır. Ulusal egemenlik düşüncesinin ve ulus-devletin rahminde tohumlanmış olan bu tekillik totalitarizmdir ve gerek Sovyet devrimi gerekse de Avrupa Faşizmi aracılığıyla dünyaya gözlerini açmıştır. Böylece iktidarın ister bir devrimle ister iktidar gaspıyla isterse de demokratik yöntemlerle olsun merkezde ve en kuvvetli biçimiyle temerküz ettiği totalitarizm, dünyaya, ulusun fetişist bir biçimde yüceltirilmesinin ve bu fetişizmden tanrı kompleksine saplanmış denetlenemez, sınırlandırılmaz, mutlak bir egemenlik türetmenin bir canavar yaratmakla eş anlamlı olduğunu göstermiştir. Sonuçlar başta Avrupa kıtası olmak üzere tüm dünyada iki büyük dünya savaşı olarak yankılanmıştır.

---

¹ Bu konuda gelişen sol ideolojiye karşı yönetimlerin verdiği tepkiyi anlamak için Canfora, Luciano (2010) Avrupa'da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi, İstanbul: Literatür Yayınları, s. 122-136.

Egemenliğin ulusa dayandırılması ve siyasal tasarımın kurucu birimi olması kabul edilmiş ancak egemenliğin ulusal niteliğinin sınırlandırılmaz ve denetlenemez olması yönünde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. İnsanlık önemli bir yol ayrımına varmıştır. Dünya ya toplumun tamamına siyasal ve kültürel hakları tanındığı ve teminat altına alındığı idealist bir düzleme ya da egemenliğin sınırlandırılmazlığı ve denetlenemezliğinden kaynaklı yapısal bir anarşiye sürüklenecektir. Demokrasinin tabana yayılmasını tercih eden uluslar için çözüm kapitalist demokrasi haline gelirken, aksi yönde gidenler için çözüm dışı kapalı totaliter rejimler olmuştur. Bu bağlamda demokratikleşmeyi tercih eden uluslar için cevaplar modernizmin kuluçka evresinde yaşamış olan üç önemli düşünürden gelmiştir. Locke, Montesquieu ve Kant. Böylece Locke'un doğal haklar teorisi, Montesquieu'nün egemenliğin üç ayrı organ üzerinden biçimlendirilmesine dayanan kuvvetler ayrılığı teorisi ile Kant'ın uluslararası bir barış ve düzen için önerdiği milletler birliği önerisi ve ticaretin geliştirilmesine dayalı tezleri kabul edilmiş ve geleceğin inşasında kılavuz olarak benimsenmiştir. Locke'un doğal haklar teorisine bağlılık bireyin hiçbir koşul altında sınırlandırılmaz ve elinden alınamaz birtakım haklarını koruma altına alacak, Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı teorisi egemenliği kendi içinde bölerek kuvvetler birliğinden doğacak bir aşırılığa ket vuracak, Kant'ın uluslararası hukuk ve barışa ilişkin teorisi ise hukuka dayalı bir örgütlenme çatısı altında savaşların, işgallerin ve hukuksuzlukların önüne geçebilecektir.

Bu düzen, insan hak ve özgürlüklerini kabul eden ve devleti bu demokratik yaklaşımın sonucu olarak anlamlandırmış; devletin tekelindeki egemenlik yetkisini yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığı ve denetlenebilirliği üzerine oturtmuş; uluslararası barışı I. Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti ve devamında II. Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler çatısı altında bir dizi etik ve hukuksal norma dayandırmıştır. *Kant, hukukun üstünlüğünü barışın sağlanmasında birbiriyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanın başlı başına bir değer olduğunu araç olarak kullanılmayacağı kendisinin amacı olduğunu özgürlüğün insanın doğuştan gelen bir hakkı olduğunu savunmaktadır. Barışın uluslararası bir örgütlenme aracılığıyla güvence altına alınabileceğini savunur. ...Milletler Cemiyetinin kurulması görüşü, ...ekonomide serbestliğin önündeki engellerin kaldırılması self-determination hakkının konulması, azınlıkların korunması* (Ökten, 2001) Kant felsefesinin ürünleridir. Bununla birlikte yine Kant; bilgi, insan ve mal alışverişi ve özellikle de ticaretin gelişmesi sayesinde toplumlar arasında karşılıklı bağımlılığın artmasının barışçıl bir uluslar birliği fikrine yararlı olacağını düşünmüştür. ...Kant'a göre bu, karşılıklı kazanca dayanan barışçıl ilkelerin güvence altına alınması için bir çıkar temeli sağlar. Kant'ın öne sürdüğü gibi: Ticaret ruhu savaşla birlikte var olamaz (Habermas, 2005:389). Dolayısıyla Kant'ın felsefesinde ticaret hukuk yarattığı rasyonel temeli sağlamlaştırarak dünya barışını tesis edebilecek bir harç görevi görmektedir.

Montesquieu ve Kant'ın etkileriyle liberal demokrasi ve kapitalizmden yana olan ülkeler egemenliğin içsel ve dışsal boyutunu denetim ve sınırlandırmalarla yeniden tasarlamıştır. Böylece dünya sosyalist ve liberal, totaliter ve demokratik olarak iki kutba bölünmüştür. Bir yanda liberal ve kapitalist demokrasiler, diğer yanda Sovyetler Birliği'nin başını çektiği sosyalist ülkeler bloğu küreyi iki ideolojik eğilim çerçevesinde ikiye bölmüştür. Bu durum bir bakıma sürekli bir teyakkuz ve kaygı hali yaratırken bir yandan ise atılacak olumsuz adımların sonuçları son derece büyük olduğundan dünyada bir öngörülebilirlik ve denge de yaratmıştır. Fakat her ne olursa olsun, ülkeler ne biçimde kutuplaşırsa kutuplaşınsın Birleşmiş Milletler çatısı altında gerçekleşen büyük proje işlerliğini korumuştur.

POST-MODERN İTİRAZ VE EGEMENLİK: ULUSLARI VE DEVLETLERİ AŞMAK, DÜNYAYA DAĞILMAK

Egemenlik düşüncesi kat ettiği yol boyunca dinamik kalmıştır. Yenilenmeye, değişmeye, dönüşmeye açık olmuştur. Bu çerçevede Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası kapitalist demokrasinin hızlı bir biçimde tüm dünyaya yayılmasıyla ortaya çıkan post-modernizm ve küreselleşme, egemenliğin ulus temelinde değerlendirilmesi düşüncesinin yeni bir aşamasını imlemiştir. Modernizmin merkezîyetçi, katı, hiyerarşik, sınıflandıran, ölçen, kurallı ve planlı yapısı küreselleşmenin yeni pazar arayışlarından doğan "farklı kültürel özerlerin demokratik birlikteliği" söylemi nedeniyle itibar kaybetmiştir. Aslında bu noktada Locke'un doğal haklar teorisi yeniden keşfedilmiş fakat bu kez post-kapitalist bir süzgeçten geçirilerek denetimsiz bir özgürlük talebine evrilmiştir. Post-modern bir itiraz biçiminde yankılanan bu düşünceler esasen daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi, daha fazla ifade özgürlüğü ve bireyin kendini ortaya koyabileceği daha fazla olanak arayışından doğmuştur. Bu anlamda küreselleşme, modern devletin ruhunda da çelişkiler yumağı yaratan bir süreçtir. Bazı düşünürler tarafından küreselleşme olgusu, dünyanın geneline yayılan problemlerin; belirsizliği, kontrol dışı ve başına buyruk oluşu ile karakterize edilen bir düzensizlik hali olarak görülmektedir (Bauman, 2010:69).

Ulus devlete ve bu devletin iç ve dış hâkimiyetinin meşruluğuna ve tanınırlığına dayanan ulusal egemenlik fikri, bu bağlamda, post-modern itirazla çatışma içerisine girmiştir. Küreselleşmenin kapitalist üretim tüketim ilişkileri üzerinden toplumsal yaşam biçimlerini ve insan tiplerini aynılaştırdığı bir dünyada ulus kavramından doğan devlet organizasyonunun otoritesi ile aşılabilir sınırların ve yasakların parantezine alınmak -Sosyalizmin büyük başarısızlığıyla da birlikte- modern ulus devlete olan inancı ve ihtiyacı zayıflatmıştır. Böylece dünya genelinde üstünlüğü ele geçiren ekonomik sistemler ile dünya toplumları arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde günden güne sıkışan devlet, artık özerkliğini, hareket kabiliyetini ve demokratik yapısının temelini peyderpey kaybetmeye başlamıştır. Devlet egemenliğinin de ne yazık ki sadece biçimsel olarak varlığını sürdürdüğü gözlerden kaçmamaktadır (Habermas, 2013:25).

Dahası özellikle BM'nin ve AB'nin birbiriyle anlaşmazlık içerisindeki aktörlerin dahi bir arada bulunabileceğini ve iş yapabileceğini ispatlamasıyla birlikte Kant'ın haklılığı bir kez daha ispatlanmıştır. Böylece onun teorisinin bir diğer önemli ayağı olan ticaretin barıştırıcı özelliğine odaklanılmıştır. Elbette sermaye kendisine yeni pazarlar, yeni hammadde kaynakları ve ucuz üretim alanları arayışındadır. Bu arayış markaların ortaya çıkmasına, teknolojinin sadece savaş odaklı gelişim çizgisinden çıkarak uzay araştırmaları, sağlık sektörü, üretim teknikleri ve günlük yaşamda kullanıma yönelmesiyle aradığı iklimi bulmuştur. Ürünlerin ticaretine ve sermayenin uyumadan dünyayı dolaşmasına dayanan küresel ekonomik sistem, dünyanın her yerinde kapitalist tarzda bir endüstri ve hizmet sektörünün yayılmasını, insanların bu sektörlerin çıktıklarına bağımlı bir yaşam tasarlamasını mecbur kılmıştır. Böylece tüm dünyada kültür, toplumsal yaşam ve siyaset de aynılaşma eğilimine girmiştir.

Ulusları farklı kılan şey tarihleri ve kültürleridir. Oysa küreselleşme ve ulus-aşırılışmayla birlikte tüm dünyada kültür ve tarih ortaklaşmaya başlamıştır. Gereksinimlerin karşılıklılığından doğan derin ve girift çıkar ilişkileri ile bilginin -bilişim teknolojilerindeki devasa sıçramayla birlikte- anlık olarak erişilebilir hale gelmesi bu durumu beslemekte hatta kaçınılmaz kılmaktadır. Küresel ölçekte gerçekleşen sirkülasyon katı olan her şeyi giderek buharlaştırmış, yer değiştirmelerin ve akışkanlıkların hızını ve yoğunluğunu artırmıştır. Sermayenin kendini çoğaltması ve toplumsal yaşamı biçimlendiren iktisadi, kültürel, siyasal dinamiklerin küresel sirkülasyonun canlılığına ve etkinliğine dayanması, ulus-aşırı yapıların liberal taleplerle birleşerek modern devleti var eden ulus ve egemenlik kavramlarının üzerine gidilmesine yol açmıştır. Bununla birlikte devletlerin ussallıkları gereği halklarının refahını ve mutluluğunu sağlama arayışları onları küresel,

ekonomik ve siyasal düzene katılmaya, sınırlarını küresel piyasa ekonomisine gerek yatırım gerekse de sıcak para girişi nedeniyle açmaya zorlamıştır. [K]üresel sistem; devletler, devlet ve hükümet dışı örgütler, küresel şirketler, bankalar, illegal örgütler, grup ya da kişiler arasında oluşan etkileşimlere bağlı bir ilişkiler bütünü haline gelmiştir (Arıboğan, 1996:75). Çokuluslu şirketler gibi hükümet dışı aktörler ve uluslararası etkiye sahip özel bankalar, giderek ulus devletin biçimsel egemenliğinin içini boşaltmaktadır. Ekonomik açıdan en güçlü ülkelerin bile günümüzde bir ikilem içinde olduklarının farkındadır: Bir taraftan bu ülkelerin hareket alanı ulus devlet yapısıyla sınırlandırılmıştır; diğer taraftan aynı ülkeler, yalnızca ticaretin değil, üretim ilişkilerinin de giderek artan bir şekilde küresel ağ içinde gerçekleşmesinin getirdiği zorunluluklara karşılık vermek zorunda kalmıştır (Habermas, 2005:390). Böylece ulus devletlerin ulusal egemenlikten doğan mutlak güçleri zayıflamış ve yeni küresel angajman içerisinde çözümlenmeye başlamışlardır.

Öte yandan ulusal egemenlik düşüncesini zayıflatan bir diğer husus ise çıkarların her düzeyde ve karmaşık bir şekilde iç içe geçmesinden dolayı siyasetin kendi içerisinde ortaya çıkmıştır. Küreselleşen üretim ve tüketim ilişkilerinin biçimlendirdiği yeni bireycilik anlayışı, özgürlük ve demokrasi çıkışları ile dolaşımın ve tüketimin serbestleşmesine ilişkin talepler siyasi organizasyonları çıkar gruplarını ve halkı daha fazla dikkate almaya yöneltmiştir. Esasen ulusal egemenlik teorisine bağlı siyaset etik düzeyde gerçekleşir ve bu bakımdan halkı ilerlemeye sevk edecek idealist bir yönü bulunmalıdır. Ancak yeni demokratik modelin halkın talepleri ve siyaset arasındaki dengeyi tersine bir biçimde bozarak halkı gerek seçimler gerekse de sivil toplum kanallarıyla siyasetin üzerinde konumlandırması kaçınılmaz olarak popülizme yol açmış ve siyaset toplumu da etkileyecek nitelikte yozlaşmıştır.

İşte tüm bu nedenlerden dolayı ulus ve ulusun iktisadi ve siyasi varlığından doğan ulus-devlet ile ulusal egemenlik düşüncesi değişmek durumunda kalmıştır. Her yeri kuşatan küresel şirketler, dünyayı uyumaksızın dolaşan sermaye ağları, uluslararası örgütler, düzenli ya da düzensiz her türden göçün yarattığı ağlar ve bağlar, küresel sivil toplum oluşumları ile yasa dışı örgütler ve faaliyetler ulusu biricikleştiren, onun kayıtsız şartsız ve yüceltilmiş egemenliğini kutsayan ve merkezîyetçi, otoriter bir devlet modelini reddetmiş, onu dönüştürmeye zorlamıştır. İşte ulus-aşırılığa bu reddiyenin ve aşkınlığın bir adıdır. Ulus-aşırılığa yeni bir dünyanın uvertürü niteliğindedir. Küreselleşme ve ulus-aşırılığınla birlikte bilgi, sermaye, ticaret, insan, kültür ve siyaset ulusların sınırlarını aşan, ulusal egemenlik kriterini aşındıran bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla ulus-aşırılığa ve küresel kapitalizmin yarattığı altyapısal durum yani üretim-tüketim biçimleri ve ilişkileri ulusal egemenliğin de içerisinde yer aldığı üst yapının yani toplumsal yaşam, kültür ve siyasetin yeni bir biçim ve içerik kazanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda altyapıdaki değişim ve dönüşüm açıklanabilir ve anlaşılabilirse üstyapıda özellikle de siyasal alanda meydana getireceği dönüşüm de öngörülebilecektir. Dolayısıyla ulusal egemenliğin gelecekte nasıl bir kabuğa sahip olacağı ve içeriğinin nasıl bir dönüşüm yaşayacağı bu bağlamda değerlendirilmelidir.

ULUSAL EGEMENLİĞİN GELECEĞİ: KUŞATMA ALTINDA ULUS-DEVLET

İçinde bulunduğumuz çağda dünyayı birleştiren nedenler, ayrıştıran nedenlerden daha güçlüdür. Bu anlamda evrensellik, görecelikten daha ağır basmaktadır. Toplumlara ve devletlere ortaya çıkaran nedenler artık daha büyük ölçeklerde ve önemli konu başlıklarında insanları birbirleriyle etkileşime geçmeye, ortak sorunlar karşısında işbirliğine giderek çözüm üretmeye, birbirlerini tanımaya ve anlamaya yönlendirmektedir. Tüm bu etkileşim, tanıma ve anlama işi evrensel değerler çatısı altında gerçekleşmektedir. Evrensel değerler küresel olana ilişkin bir

duygudaşlık ve düşünce birliği yaratmaktadır. İnsan, tüm bu oluşun ortasındaki temel madde, her şeyin kendisinden doğduğu var edici *arkhe* durumundadır.

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda ülke ekonomilerinin entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade eder. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi, dünya ölçeğinde karşılıklı etkileşimlerin yoğunlaşması ve yaygınlaşması olarak ifade edilmektedir. (Fischer, 2003:2). Uluslararası sistemin II. Dünya Savaşı sonrası merkez ülkeleri halen gelen Batılı kapitalist ülkelerde gelişen ve büyüyen sermaye bir noktadan sonra hem maliyetleri aşağı çekmek amacıyla ucuz işgücü ve hammadde hem de yeni pazar arayışına girişince ulus-devletlerin sınırları artık dar gelmeye başlamıştır. Böylece gelişmiş büyük şirketler ve sermaye kendisini kısıtlayan sınırların ötesine doğru açılmıştır. Bu bağlamda gerek bilgi ve teknoloji transferine gerekse de sermaye ve yatırımlara ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler sermaye ve ticaretin kapsamına girebilmek için karşılıklı bir biçimde uyumlulaşmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik yapılarını, devlet aygıtının kurumsal mekanizmalarını, eğitim sistemini ve alışveriş sisteminin hem işleyiş biçimini ve yöntemlerini Batı'nın sistemine göre düzenlemiştir. Bu bir bakıma lüks bir spor arabasının ilerleyebilmesi için mıcır dökülmüş bir yolu üzerine asfalt atılmış bir otobana çevirmeye benzetilmektedir.

Sermaye ve ticaret bu dönüşümlerle birlikte hızla küreye dağılmış ve dünya ekonomisi üretim ve tüketimin dağılmasıyla birbiriyle etkileşim içerisine girmiştir. Ekonomik küreselleşme ve entegrasyon, yoğunlaşan ticari faaliyetler nedeniyle ülkelerarası karşılıklı bağımlılık, işbirliği ve benzerlik artmıştır. Ticaret bağlantıları arttıkça da ulusal ilişkiler değişmiş, uluslararası tercihler gelişmiş, yaygınlaşmış ve hatta bu bir mecburiyete dönüşmeye başlamıştır (Aslan,2005:13). Bu süreçte üretim ve tüketime yönelik faiz, kredi, kredi kartı, tahvil gibi araçlarla bankacılık sistemi, sigortacılık sistemi, her çeşit borsa post-fordist yani üretim bandının küreselleştiği bir düzenle bütünleşerek dünyayı tek bir pazar haline getirmiştir.

Dünyada üretim biçimleri, yöntemleri, rutinleri ile tüketime konu ürünler ve hizmetler kapitalizmin doğası gereği aynılaşınca toplum yaşamı meydana getiren rutinler, normlar, değerlerin de aynılaşmaya başlamasına yol açmıştır. Böylece toplumsal yaşam ekonomik gereklilikler doğrultusunda yeni bir organizasyon biçimi ve yaşam tarzına adaptasyon geliştirmiştir. Zira modern toplumsal yaşam üretim ve tüketim düzeninde herkesin cebindeki parayla ihtiyaçlarını ve gereksinimlerini karşılayabilmesi çerçevesinde açıklanmakta ve anlamlandırılmaktadır. Böylece üretim ve tüketim ilişkilerinin aynı biçim ve yöntemler temelinde yaygınlaşması küreselleşmeyi ve devamında ulus-aşırılaşmayı tetiklemiştir.

Öte yandan bir diğer önemli unsur da bilişim çağıyla birlikte bilgiye yaklaşımda ortaya çıkan farkın ekonomi ve toplum üzerindeki yansımalarıdır. Eğitim bir merkez de (okulda) gerçekleştirilen ve mezun olunduğu anda artık ekonomiye üretici bir faktör olarak katılabilecek bireyler yetiştiren bir düzenek içerisinde cereyan etmiş; bireyin kendisini ifade etme olanakları kısıtlı kalmıştır. Ancak post-modernite ve bilişim çağıyla birlikte bilgiye egemen olan mekânsal kısıtlamalar ortadan kalkmış, bilgi kullanılabilirdiği, yenilik yarattığı ve çözümler getirdiği ölçüde değerli yeni bir hale geçiş yapmıştır. Bu anlamda üretim tarzı da değişiklik göstermiş ve post-fordist üretim tarzına, esnek çalışma modellerine geçilmeye başlanmıştır.

Sanayileşme sonrası toplumlarda teknoloji ve kitle iletişim araçlarında meydana gelen gelişmelere paralel, kitlelere belirli amaç doğrultusunda yön ve biçim vermek daha kolay olmuştur (Robertson, 1999:103). ...statü demek farklı bir yaşam biçimi, giyinme, eğlenme, yeme-içme, özetle tüketme biçimi demektir. Bu durum kişinin, aynı kültürel değerleri paylaşan topluluk içindeki diğer bireyler arasında ayırt edilmesini sağlayarak saygınlığını korumaya yardımcı olmakta, dahası toplumsal bir kimlik duygusuna sahip olmalarına olanak tanımaktadır.

(Bocock, 1997:16). Bu süreçte internetin ve özellikle de sosyal haberleşme ve paylaşım ağlarının gelişmesiyle birlikte farklı fikirler, deneyimler paylaşılmaya; ekonomi açısından talep ve arzın yönünü belirlemeye başlamıştır.

İnsanların internet aracılığıyla geliştirdiği etkileşimler talebin hızlı biçimde trend haline gelen bir fikir veya deneyim etrafında kümelenerek ortaya çıktığı ve aynı hızla, birden kaybolduğu daha esnek, daha biçimsiz bir hal almasına neden olmuştur. Post-kapitalist dönemde bireyler açısından önemli olan şey bilgidir ziyade veridir. Kuantum teorisiyle birlikte determinist çizginin kırılması ve yasalı, zorunluluklar aleminin zayıflaması her şeye bir göreceliğin egemen olmasına, hızlı etkileşimlerden ve üretim-tüketim döngüsünden beslenen post-kapitalizmin sonucu olarak "carpe diem" anlayışının yaygınlaşmasına yol açmıştır. Anı yaşamanın vurgulandığı dünya insanları ulaşılabilen her zevkin tadılmasına, akışkan olmaya, köksüz olmaya, bağlanmaktan kaçınmaya iter. Bu koşullar altında düzen, plan, program ve tasarım aygıtı olan devlet işlevsiz hale gelir. Devlet verinin "uzmanlarca" işlenerek bilgiye dönüştürülmesine ve bu bilgiye dayalı olarak da toplumsal yapının idaresine dayanır. Şu hâlde post-kapitalist dünyada devletlerin öneminin azalması kaçınılmazdır.

Bu çerçevede önümüzde şu önemli soru uzanmaktadır: Devlet mutluluğu hedef alırken toplumsal bir uzlaşma olmasından kaynaklı biçimde rasyonel davranarak toplumun refahını ve mutluluğunu mu öncemelidir yoksa bireylerin haklar ve özgürlükler temelinde gerçekleştirdiği bir sosyal kontrat olma özelliğinden kaynaklı biçimde bireylerin mutluluğunu mu hedef almalıdır? Bu son derece önemli bir sorudur. Zira bu sorunun yanıtı sözleşmecilerin önünü kesen Kant'ın teorisinde düğümlenmektedir: Devlet mutluluğu mu önceleyecektir yoksa evrensel ahlakı mı? Cevabın mutluluk olması devletin önemini daha da azaltacak ve egemenliği bölüşmesini zorunlu kılacaktır. Cevabın ahlak olması halinde devlet tümdengelimci ve tinsel bir anlayışla asıl aktör ve oyun kurucu olarak kalacak; dünya düzeninin gidişatını devletlerarası ilişkiler belirleyecektir. Peki, ama küreselleşme ve ulus-aşırılışmayla birlikte sorunların da paylaşımların da küreselleştiği bir dünyada bu neden ve ne derece önemlidir?

Çağımızda ulusal egemenlik düşüncesinin aşınmasına yol açan etmenler iki kategoride toparlanabilir. Bunlardan ilki doğadan kaynaklanan küresel ölçekli sorunlardır. İkincisi ise toplumsal yaşamı ve refahı ilgilendiren, küresel ölçek kazanmış insan kaynaklı sorunlardır. Bu bağlamda sorun başlıklarından birincisi doğal sorunlar, ikincisi ise toplumsal sorunlar olarak ifade edilebilir. Doğal sorunlar; küresel salgınlar, afetler ve dünyanın uzaydan gelecek tehditlere karşı açıklığı şeklinde sayılabilir. Toplumsal sorunlar ise; küresel ısınma, terörizm, kaçakçılık, göç, yoksulluk, su sorunu, refah ve gelir dağılımındaki adaletsizlik olarak sıralanabilir. Öte yandan bu sorunlar karşısında bunlarla mücadele etmek adına oluşturulmuş işbirliği başlıkları da mevcuttur. Bunlar; küresel ısınma ve doğal afetlere karşı işbirliği, güvenlik konusunda işbirliği, ticaret ve sermaye konusunda işbirliği, düzensiz göçle mücadele konusunda işbirliği, refah-gelir dağılımı ve kültürel konularda işbirliği, hak ve özgürlükler alanında işbirliği, tıp alanında işbirliği, bilimsel araştırmalar ve uzay araştırmaları alanında işbirliğidir.

Sınır tanımayan, küresel ölçekteki sorunlar ile sınır tanımayan, küresel çapta işbirlikleri ve yapılar aracılığıyla mücadele etmek zorunludur. Zira bu sorunlar devletlerin sınırlı bir coğrafyada ve sınırlı olanaklarla mücadele ederek üstesinden gelemeyecekleri denli büyük, gezegendeki tüm canlı yaşamın kaderini bir şekilde etkileyen, insanlar tarafından konulmuş zahiri sınırları tanımayan ortak sorunlardır. Bu sorunların aşılabilmesinin yegâne yolu ise etik ve siyasal çerçevesi ile hukuksal parametreleri önceden belirlenmiş bir işbirliği iklimi oluşturmaktır. Ulusal egemenliğin paradigmasını ve ulus-devleti dahi angaje ederek birlikte harekete geçmeyi mümkün kılacak, belirli sınırlar içerisinde ve yöntemleri açısından uygulanabilir bir işbirliği. Bu iyi tanımlanmış ve açıklanmış işbirliğini gerçekleştirebilmenin yolu öncelikle sağlam bir felsefi argüman ortaya koyabilmekten geçmektedir. Bu nedenle her bir insanı kapsayan, her bir insanın

içselleştirebileceği ve böylece düşünce ve duygu olarak ortaklaşabileceği, bireyin bütünle dolaylımsız bir biçimde özdeşleşebileceği, evrensel nitelikte bir felsefi argüman. Öyle bir argüman ki bireyden yani parçadan yola çıksın fakat yine birey üzerinden genelleşebilsin. Parça ve bütün arasında doğrudan bir ilişki ve aktarım sağlanabilsin ve insana özgü evrensel bir sabite ulaşabilsin. Bir tahakküm obezi olarak tecelli eden modern devleti egemenliği kullanma hakkını tüm bir insanlığın faydası için paylaşmaya ikna edebilsin veya zorlayabilsin.

İşte tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde tüm bu sorunlara ve sorulara yanıt üretebilme potansiyeli bakımından öne çıkan yegâne felsefi argüman insan hak ve özgürlükleri olmuştur. İnsan hak ve özgürlükleri, bireyin kendisi için olması gereken ideal durumu tüm gereksinimler ve koşullara karşı tanımlayan, halka rağmen bir güç unsuruna dönüşen devlet karşısında bireyin hak ve özgürlüklerini savunan; üstelik de her bir bireyin kendisi üzerinden açıklayıp, anlamlandırıp aynı anda tüm insanlık için de açıklamış ve anlamlandırmış olacağı sade, kapsamlı ve etkili bir argümandır. İnsan hak ve özgürlükleri, aynı zamanda Kant'ın da ulusal egemenliği tekelinde bulunduran devletlerin evrensel barış ve uluslararası hukuka ilişkin normlara uymalarını hem içsel hem de dışsal bir zorunluluk haline getireceğine inandığı *idedir*. İnsan hak ve özgürlükleri, insan doğasının dünyayla temasında ortaya çıkan; insanı mutlu, onurlu bir yaşamın öncesizliği ve sonrasızlığıyla yüceltip daha üstün bir değer tanımayan etik, siyasal ve hukuksal bir yaşam paradigmasıdır. Toplumsal sözleşme sonunda siyasal gücün temerküz ettiği bir aygıt olarak devlet, bu etik, hukuksal ve siyasal *ideden* bağımsız olmamalıdır, olamaz. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerin gerek hukuksal gerek siyasal gerekse de bu ikisine katılımı hem özendirecek hem de sürdürülebilir kılacak etik boyutu ancak ve ancak insan hak ve özgürlüklerine dayandırılabilirse gerçekleşebilecektir. Nitekim böyle de olmuştur.

İnsan hak ve özgürlükleri, bugün, gerek küresel sorunlarla baş edebilmek için işbirliğine gitmek gerek küreselleşmenin kültürel, toplumsal ve iktisadi alanlardaki olumlu etkilerinin yaygınlaşabilmesi gerekse de bu alanlardaki olumsuz etkilerle mücadele edilebilmesi açısından tüm insanları kapsayan, anlamlandıran ve koruyan büyük bir proje haline gelmiştir. Bugün artık ulus-devletin yetki alanına müdahale etmek, onu farklı platformlarda ortak eylemin parçası kılmak ve bireyler üzerindeki baskısını azaltarak sınırların aşılamazlığından doğan otoritesini makul düzeye çekmek için insan hak ve özgürlükleri, etkin biçimde kullanılmaktadır. Bu kapsamda uluslararası sahnede... yeni ve yasal kurumların fazlalaşması, uluslararası mahkeme gibisinden profesyonel, yasal, ekonomik ve düzenleyici uluslararası ağların gelişmesini sağlamıştır... Buna bağlı olarak, -bir takım- uluslararası STK'lar, dernekler, hareketler ve siyasi aktörler ortaya çıkıp gelişmiştir (Eisenstadt, 2009:40-41). Küresel ölçekteki her uzlaş, her işbirliği, her eylem ve hatta savaşlar dahi artık insan hak ve özgürlüklerini ve insan hak ve özgürlüklerinin doğuracağı sorumlulukları dikkate almadan gerçekleştirilemez hale gelmiştir. İnsan hak ve özgürlüklerini ihlal eden devletler yaptırımlara hatta müdahalelere maruz kalmakta, dahası insan hak ve özgürlüklerinin etkin biçimde uygulanmasına gereksinim duyan kapitalist unsurlar tarafından baskı altına alınmaktadır. Devletler küresel ölçekteki sermayenin gerçekleştireceği yatırımlara hem gelir-gider hedeflerini tutturmak hem istihdam sorununu çözmek hem de kalkınmayı sürdürülebilir kılmak için zorunludurlar. Zira tüm bunlar refahı ve mutluluğu artıran unsurlardır. Devlet zorunlu ussallığından dolayı dünyanın neresinde olursa olsun, hangi rejimin idaresinde vücut bulursa bulsun bu öğeleri dikkate almak zorundadır. Dünya genelinde üstünlüğü ele geçiren ekonomik sistemler ile dünya toplumları arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde günden güne sıkışan devlet, artık özerkliğini, hareket kabiliyetini ve demokratik yapısının temelini peyderpey kaybetmeye başlamıştır. Devlet egemenliğinin de ne yazık ki sadece biçimsel olarak varlığını sürdürdüğü gözlerden kaçmamaktadır (Habermas, 2008: 25). İşte bu nokta küresel ticaretin ve küresel yatırımların hatta ulusal bilançolar açısından sıcak para akışının dahi ulus devlet ve ulusal egemenlik anlayışı üzerinde biçimlendirici etkisi olmasına yol

açmaktadır. Küresel ticaret ve sermaye insan hak ve özgürlüklerini sermayenin ve yatırımın güvenliği, rekabetin sağlığı açısından koruyucu bir kalkan olarak görmektedir. Zira insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi birey hak ve özgürlüklerinin korunduğu ve teminat altına alındığı; hukukun hızlı, adil ve şeffaf biçimde işlediği; sivil toplumun, aydınların ve medyanın özgür olduğu; malların ve fikirlerin serbest biçimde rekabet edebildiği; insanların tüm bunlardan dolayı yaşamın her alanında iyiyi ve kaliteyi isteyen, haklarının ve sorumluluklarının bilincindeki kişiler olmasını garantilemektedir. Bu önemlidir zira sayılanlar serbest pazarın her alanda serbest olmasını, devletin manipülasyon yapamamasını ve istese dahi piyasayı denetim altına alamamasını sağlamaktadır.

Elbette halen daha uluslararası ilişkilerde güçlü merkezi ülkelerin devlet-toplum ilişkisinde ise merkezi devletin ağırlığı kendini hissettirmektedir. Fakat bu ülkelerde dahi küresel sorunlar, küresel işbirlikleri, küresel ekonomiye eklenme zorunluluğu ve bilişim teknolojilerindeki gelişme nedeniyle güçlenen sivil toplum ve küresel bilinç karşısında devletler daha şeffaf, daha özenli, daha az merkezîyetçi olmak ve yeri ve zamanı geldiğinde ulusal egemenliğin ihlali anlamına gelecek durumlarda uzlaşmaya ve küresel yapılar içerisinde hareket etmeye mecburdurlar. [B]ir taraftan uluslararası örgütlerin etkinliğinin artması, bir yandan da insan haklarının uluslararası düzeyde koruma altına alınması, tüm devletlerin egemenliğini şu ya da bu düzeyde sınırlamaktadır. O nedenle “devletlerin egemen eşitliği” ilkesi bugün “aynı ölçüde azalan egemenlik” ilkesine dönüşmüştür (Simonovic’ten aktaran Aral, 2005: 69). Bu anlamda her devletin belirlenmiş koşullar ve yapılar içerisindeki diğer devletlerle birlikte çalışması, ulusal egemenlik tanımını yumuşatması, hatta yer yer kendi egemenlik hakkının üzerinde bir konuma sahip -siyasal, ekonomik bağlamda etiği gözeten- organizasyon ve platformların kararlarını kabul etmesi gerekmektedir. Uluslararası düzenleyici yapılar, ulus-aşırı bütünleşmeler ve ulus-aşırı şirketler artık devletlerin yeni meşruiyet kaynakları olarak görülmektedir. Buradan hareketle, hukuki yönüyle bir statü olarak korunan egemenlik, siyasal yönüyle bir kapasite olarak kapsamlı değişimlere maruz kalmaktadır. Karar alma organı olarak daha önceleri tek otorite olma özelliğini kaybederek değişen devlet, artık siyasal karar alma ve uygulama süreçlerini devlet-altı ve devlet-üstü yapılarla paylaşmaktadır. Sonuçta, modern devletin; ülkesi, egemenliği ve merkezi iktidarı ile arasında var olduğu düşünülen güçlü bağın, bundan böyle daha gevşek bir görünüm sergileyeceği beklentiler arasında yer almaktadır (Kaygusuz, 2014: 46-47). Hem güncel sorunlar ve işbirlikleri ile güçlenen medya-sivil toplum hem de gelecekte insanlığın ortak projesi olarak ortaya konan araştırmalar hem de yeni küresel tehditler insanların birlikte hareket etmesini kaçınılmaz kılmakta; ulusların egemenliklerine takılmayan göç, terörizm, küresel ısınma, küresel afetler, yoksulluk, salgın hastalıklar ve özgürlük-demokrasi talebi gibi etmenler bölgesel ve küresel organizasyonların egemenlikleri aşarak devletlerin iç yapılarına ve işleyişlerine insan hak ve özgürlüklerinin mümkün kıldığı hukuksal, siyasal ve etik düzlem üzerinden müdahale etmesini hızlandırmaktadır.

Bugün dünyada milliyetçi ve yerelci bir dalga kendini göstermektedir fakat üretim-tüketim biçiminin ve ilişkilerinin yarattığı altyapı geri döndürülemez bir yola girmiştir. Bu noktadan sonra ulus devletler her ne kadar kendilerini tahkim etmeye çalışsalar da sosyolojinin mantığı gereği altyapıdaki değişim üstyapıyı kendi paralelinde biçimlendirecektir. Nasıl ki geçimlik iktisat ve onun doğurduğu din-tarım imparatorlukları dönemi kapitalist üretim-tüketim ilişkilerine yenik düşüyse, ulus-devlet de -egemenliğin tek odak noktası olarak kendini halktan ayrı bir varlık haline getirmesi bağlamında- post-kapitalist üretim-tüketim ilişkilerine yenik düşecek ve zayıflayacaktır. Bu nedenle siyasi iktidarın/temsilin çeşitli ifadeleriyle karmaşık bir ilişkisi olan ulus devlet giderek tanımlanmamış, kimi zaman tanımlanamaz iktidar kaynaklarıyla daha zımnî, daha sorunlu bir rekabete girmektedir. Bu yüzden ulus devletler var olmayı sürdürseler de giderek daha geniş kapsamlı bir iktidar ağının bağlantı noktaları haline

geleceklerdir, gelmişlerdir (Castells, 2008: 452). Ulusal egemenliğin bu çerçevede bir okuma yapıldığında merkezde temerküz etmeye devam etmesi ve egemenliği odaklayıcı bir merceğe dönüşerek *Leviathan*laşması süreci sonuna gelecektir. Yani dünya egemenlik teorisi bağlamında tündengelimci yaklaşımı bırakarak daha tümevarımcı, empirik bir çizgiye oturacaktır. Böylece sahte yüceleştirmeler ve tinselleştirmelerle önü tıkanan insanlık yeniden ilerlemeye başlayacaktır. Altyapıda ortaya çıkan değişimin her toplumun özünde ve lehine biçimde yayılmasıyla doğacak bilinçlenmeyle birlikte insan hak ve özgürlükleri ve demokrasi bugünkü manipüle edilmişliğini de aşacaktır. İnsan hak ve özgürlüklerinin -Kant'ın dünya barışı için öne sürdüğü- uluslararası hukuk ve ticaret ile küresel sorunlar-işbirlikleri bağlamında yeterli mental ve moral gücü bulunmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya uluslararası sınırları aşan ve onları dönüştüren küreselleşme süreciyle birlikte daha entegre bir yer haline gelmiştir. Bilginin sürekli dolaşımında ve erişilebilen bir metaya dönüşmesi sonrası üretimin ve tüketimin de biçimi değişmiş, her mal ve hizmet dünyanın her yerinde tüketilebilir hale gelmiştir. Sermayenin, insanların ve kültürün akışkanlığı ve hız ve yoğunluk artışına bağlı biçimde ortaklaşmaya, yaşam alanlarımız ve biçimlerimiz iktisadi altyapının izdüşümünde aynılaşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda kültürel, tarihsel ve kimi zaman da dilsel özgünlük iddialarına dayalı uluslar ve ulus-devletlerin çağı son ermeye başlamış; ulusun kendi kaderi üzerindeki mutlak karar verme hakkını imleyen ulusal egemenlikte eş anlı biçimde aşınmaya başlamıştır.

Ulus etik ve siyasal bir teklik halidir. Bu teklik süreç içerisinde olgunlaşmıştır. Oysa onun egemenliğinin kullanıcısı olan ve doğası gereği ussal olmak durumunda olan devlet karşısında yeni talepleri vardır. Devlet teoride her ne kadar halkın emrinde olsa da gücün merkezde temerküzü nedeniyle kendi kendinde bir hal almıştır. Böylece tündengelimci, değerleri ve etiği dayatan bir yapıya dönüşmüştür. Oysa piyasa ekonomisinin güçlenerek küresel bir hal alması ve çıkarların karşılıklı biçimde devletlerin koyduğu kuralları ve ilkeleri aşan biçimde etkileşime girmesi, devletin tümevarımcı ve daha liberal daha birey merkezli bir biçimde yorumlanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla kolektif haklar vurgusuyla hayat bulan ve giderek tündengelimci bir tinselliğe öykünen devletin yeniden yorumlanması gerekmektedir. Bunun ilk adımı da hiç kuşku yok ki, demokrasinin yeniden yorumlanması ve ulusal egemenliğin reformasyonu ile olacaktır.

Gelecekte olması muhtemel iktisadi gelişmelerin devletlerin karşılıklı bağımlılıklarının ve insanların birbirleriyle etkileşimlerinin artacağını göstermektedir. Bu anlamda küresel ağlarla bağlı ve bağımlı hale gelmiş üretim-tüketim düzenlerinin sınırların anlamını ve değerini giderek daha fazla aşındıracağıdır. Bununla birlikte internet sayesinde insanların daha fazla etkileşime girmeleri sonucu sınırların toplum üzerindeki soyut ve kurucu anlamını da azaltacaktır. Ulus-devlet yok olmayacak olmakla birlikte küresel işbirlikleri, mekanizmalar ve hareketlere olan ilgi ve ihtiyaç aratacaktır. Dünya bu denli bağımlı ve bağlı bir biçimde gelişir ve büyürken doğa ve toplum odaklı sorunlar da küreselleşecektir. Bu nedenle ulusal ya da bölgesel görecelikler ve çıkarlar içerisinde kaybedilen etik ve idealler gerçeklerden kopulmadan küresel oluşumlar ve mekanizmaların bayraktarlığını yapacağı etik ve hukuksal çizgiye gelmeye teşvik edilecektir. Bu bağlamda insan hak ve özgürlükleri gelecekte ulusal egemenliklerden daha önemli olacak ve tam olarak onun karşısına konacaktır. Böylece etik idealler ve refah için uluslar egemenlik fikrini korumakla birlikte egemenliğin paylaşılmazlığı ve mutlaklığından feragat edecektir.

KAYNAKÇA

- Aktoprak, E. (2011). *Tarihin İzinde Toplumsal Gelişim Süreçleri*. Alter Yayınları: Ankara.
- Akyılmaz, G. (2015). *Siyasi Tarih*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aldıkaçtı, O. (1986). *Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi Paneli*, İzmir: Ege Üniversitesi. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/1766/198606298.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, [Erişim Tarihi: 29.01.2020].
- Aral, B. (2005). Egemenlik ve İnsan Hakları Açısından Küreselleşme ve Uluslararası Hukuk, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(24), 57-78.
- Arıboğan, D. Ü. (1996). *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, İstanbul: Der Yayınları
- Aslan, N. (2005). Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme. İçinde *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*. (Editör) Küçükahmetoğlu, O. Ankara: Ekin Yayınevi.
- Aybudak, U. (2017) Modern Devlet Bağlamında Ortaya Çıkan Egemenlik Kavramı ve Egemenliğin Dönüşümü, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 226-237. www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581, <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434590> [Erişim Tarihi:10.01.2020].
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları*, (Çeviren, Yılmaz, A.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (Çeviren, Kutluk, İ.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi-Toplum ve Kültür*, II. Cilt: Kimliğin Gücü. (Çeviren, Kılıç, E.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Eisenstadt, S. (2009). New Transnational Communities and Networks: Globalization Changes in Civilizational Frameworks, Transnationalism Diasporas and The Advent of A New (Dis)Order. *International Comparative Social Studies*, Volume XIV, Boston: BRILL
- Eley, G. (2008). *Demokrasiyi Kurmak Avrupa Solunun Tarihi 1850-2000*, (Çeviren, Güney, A. Y.). İstanbul: Doruk Yayıncılık
- Ertugay, F. (2012) Potestas ve Populus Arasındaki Mesafe Daralırken Auctocritas'ı Yeniden Ele Almak, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 8(31),199-222.
- Fischer, S. (2003). Globalization and Its Challenges. *American Economic Review*. Vol. 93, No. 2.
- Habermas, J. (2005). İki Yüz Yıl Sonrasında Geriye Bakışın Kazanımlarıyla Kant'ın Ebedi Barış İdesi, (Çeviren, Çakal, A.). *Cogito*, 381-419.
- Habermas, J. (2008). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*. (Çeviren, Beyaztaş, M.). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Habermas, J. (2013). *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak*. (Çeviren, Aka, İ.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013
- Hobbes, T. (2014) *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*. (Çeviren, Zarakoğlu C. D.). İstanbul: Belge Yayınları, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/1766/198606298.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, [Erişim Tarihi: 29.01.2020].
- Karakuş, A. (2011). *Tarihin İzinde Toplumsal Gelişim Süreçleri*. Ankara: Alter Yayınları.

Kaygusuz, Ö. (2014). Egemenlik ve Vestfalyan Düzen, (Editör) Balta, E.: *Küresel Siyasete Giriş-Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* içinde (ss 25-51). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ökten, K. H. (2001) *Immanuel Kant'ın "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Yarattığı Etki*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Rousseau, J. J. (2012). *Toplum Sözleşmesi*, (Çeviren, Günyol, V.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Belge, M. (1988). *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 3. Fasikül. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wallerstein, I. (2004). *Modern Dünya Sistemi, Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri*. (Çeviren, Boyacı, L.). 1. Cilt. İstanbul: Bakış Yayınları.

Yolalıcı, M. E. (1994) *Çağımızda Milli Hakimiyet Anlayışları*, Sayı: 13, DOI: 10.1501/Tite_0000000216